

ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

У системі криміналістичної характеристики контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів важливу роль відіграє предмет злочинного посягання. У літературних джерелах зазначається, що характеристика останнього має значення для встановлення злочинця, а ознаки предмета в ній можуть мати різний зв'язок, як-то предмет посягання – способи вчинення – шляхи збуту – місця приховування – дані про особу злочинця [8, с. 43, 44].

Предмет злочинного посягання – це елемент криміналістичної характеристики, тобто речі матеріального світу, впливаючи на які особа посягає на ті чи інші суспільні відносини. Точне його з'ясування дозволяє відмежувати один злочин від іншого, суміжного з ним. Ті чи інші ознаки цього предмета можуть виступати як пом'якшувачами, або обтяжувачами обставинами одного й того ж злочину або перетворювати його в особливо тяжкий вид [11, с. 193]. На думку фахівців у галузі кримінального права, предмет злочину – це матеріальний предмет зовнішнього світу, на який безпосередньо впливає злочинець, учиняючи злочинне посягання на відповідний об'єкт [14, с. 399]. З точки зору А.О. Пінаєва, це предмет матеріального світу, впливаючи на який винний спричиняє шкоду певним суспільним відносинам [13, с. 73].

Предмет такого злочину, як контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, не має ґрунтовних досліджень і відрізняється фрагментарністю. Лише в деяких роботах учені-криміналісти певним чином торкаються даної проблеми [5, с. 400-406; 11, с. 406-414]; інакше кажучи, звернення до предмета цього злочинного посягання до цього часу мало локальний характер.

Специфічним є те, що такий предмет стосовно зазначеного виду злочинів становить підвищену небезпеку для здоров'я людей. Відповідно до чинного кримінального законодавства (ст. 305 КК України) предметом злочинного посягання можуть бути: а) наркотичні засоби; б) психотропні речовини; в) аналоги наркотичних засобів та психотропних речовин; г) прекурсори [9, с. 829-837].

Причому поняття й ознаки вказаних предметів наводяться в Законі “Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів” [6; 1999. – № 36. – Ст. 317]. Усі вони (окрім аналогів) передбачені Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р., № 770. Цей перелік складено відповідно до чинного законодавства й міжнародних зобов'язань України. За своїм змістом він складається з 4-х таблиць, кожна з яких включає список № 1 і № 2, а таблиця I – ще й список № 3. Указані списки містять перелік:

- а) особливо небезпечних наркотичних засобів, обіг яких заборонено (таб. I, список №1);
- б) особливо небезпечних психотропних речовин, обіг яких заборонено (таб. I, список № 2);
- в) рослин, які містять наркотичні засоби та психотропні речовини, обіг яких допускається для промислових цілей (таб. I, список № 3);
- г) наркотичних засобів, обіг яких обмежено (таб. II, список № 1);
- д) психотропних речовин, обіг яких обмежено (таб. II, список № 2);
- е) наркотичних засобів, обіг яких обмежено і стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю (таб. III, список № 1);
- є) психотропних речовин, обіг яких обмежено і стосовно яких допускається виключення деяких засобів контролю (таб. III, список № 2);
- ж) прекурсорів, обіг яких обмежено і стосовно яких устанавлюються заходи контролю (таб. IV, список № 1);
- з) прекурсорів, стосовно яких устанавлюються заходи контролю (таб. IV, список № 2) [11, с. 76-93].

У зазначеному Законі наводяться основні визначення понять, які можуть бути віднесені до предмета злочинного посягання. Згідно із цим Законом наркотичні засоби – це включені до переліку речовини природного чи синтетичного походження, препарати, рослини, які становлять небезпеку для здоров'я людини при зловживанні ними.

Формулювання поняття “наркотичні засоби” наводяться також і в правових літературних джерелах. Так, Р.С. Белкін укаже, що це група речовин і лікарських засобів, які мають підвищену наркотичну активність [3, с. 128]. А.Б. Момотенко пише, що це речовини, рослини, сировина, засоби природного або синтетичного походження, які класифікуються як такі в міжнародних конвенціях і які становлять небезпеку для здоров'я людей. Вони віднесені до зазначеної категорії Комітетом з контролю наркотиків МОЗ України (конопля, макова соломка, кокаїн, героїн) [5, с. 406]. Наркотики – сильнодіючі речовини, переважно рослинного походження, які пригнічують, паралізують або збуджують центральну нервову систему людини [17, с. 134].

У спеціальній медичній літературі певна увага приділяється наркотичній отруті. Деякі судові медики виокремлюють особливості дії наркотичної отрути алкалоїдної групи, яка у першій фазі своєї дії на людський організм викликає збудження, припіднятий настрій, ейфорію. Перелічені властивості наркотиків у нестійких індивідів інколи викликає бажання повторного їх прийняття, що може призвести до звикання й розвитку наркоманії [15, с. 95, 96]. Захворювання, що виникає в результаті вживання наркотичних засобів, викликає в малих дозах ейфорію, у великих – заціпеніння, наркотичний сон [4]. Аналіз запропонованих визначень розглядуваного поняття дозволяє виокремити різноманітні його ознаки. Але в більшості випадків йдеться про різні сторони щодо одного поняття. У цьому сенсі деякі дослідники зазначають, що термін “наркотик” містить у собі 3 критерії – медичний, юридичний і соціальний [1, с. 26].

До предмета злочинного посягання стосовно даної категорії злочинів віднесено психотропні речовини, тобто будь-які природні або синтетичні речовини й матеріали, кваліфіковані як такі в міжнародних конвенціях, а також інші рослини, сировина й речовини, які становлять небезпеку для здоров'я населення при зловживанні ними і віднесені до зазначеної категорії [11, с. 7]. Дефініція категорії “психотропні речовини” наводиться в названому Законі. Законодавець визначив їх як включені до Переліку речовини природного або синтетичного походження, препарати, природні матеріали, які викликають стан зале-

жності, справляють депресивний чи стимулюючий вплив на центральну нервову систему, порушують сприйняття емоцій, мислення, поведінки і становлять небезпеку для здоров'я людини, яка зловживає ними.

За ст. 305 КК України предметом злочинного посягання можуть бути також прекурсори, тобто речовини та їх солі, що використовуються при виробництві або виготовленні наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до Переліку, а також аналоги. Вони заборонені до обігу в Україні, мають природне або синтетичне походження, не включені до Переліку. Їх хімічна структура і властивості, як і наркотичних засобів та психотропних речовин, є подібними і відтворюють їх психоактивну дію [6; 1995. – № 10. – Ст. 60].

У науковій правовій літературі здійснювалися спроби класифікувати наркотичні засоби й упорядкувати дані про їх види [11]. Найчастіше їх класифікують залежно від джерела походження на 3 групи. Це наркотичні засоби (а) рослинного, (б) синтетичного й (в) напівсинтетичного походження [11, с. 482]. Існує й інша позиція вчених щодо того, що всі наркотики поділяються на 2 групи (рослинного й синтетичного походження) залежно від способу їх виготовлення, а напівсинтетичні займають особливе місце, оскільки виробляються з рослин шляхом достатньо складних хімічних реакцій [10, с. 523].

До наркотичних засобів рослинного походження належать: 1) виготовлені (або одержані) з конопель: (а) канабіс – верхівки однорічної трав'янистої рослини коноплі з квітами чи плодами, за винятком насіння й листя, якщо на них немає верхівок; (б) гашиш (лат. hashish) – смола канабісу, яку одержують різними способами з подальшим пресуванням у невеликі пігулки або кульки; (в) гашишна олія, або олія канабісу (лат. hashish oil) – екстракт марихуани або гашишу; (г) марихуана (лат. marijuana) – суміш висушених (або невисушених) здрібнених верхівок листя будь-яких сортів коноплі; 2) виготовлені (або одержані) з олійного маку: (а) з усіх частин маку, цілих чи подрібнених, висушених (або невисушених), за винятком дозрілого насіння; (б) з рослин типу маку снотворного, зібрані в будь-який спосіб, що містять алкалоїди – речовини, отримані з цієї макової соломи, або сік (латекс); 3) виготовлені (або одержані) з кокаїнового куща кокаліста: (а) листя кокаїнового куща, за винятком того, з якого видалено весь екгонін, кокаїн чи інші алкалоїди екгоніну – найбільш активного стимулятора з тих, що зустрічаються в природі; 4) а також наркотичні гриби, які є галюциногенним наркотиком [11, с. 17-23].

Особливу увагу необхідно звернути на появу нових видів наркотиків рослинного походження. Це так звані наркотичні гриби, наркотична рослина епаду, що виведена і зростає в Бразилії [7, с. 366-368; 10, с. 524]. Ученими прогнозується поширення зовсім нового виду наркотичного засобу рослинного походження – кактусів [2, с. 3].

Синтетичні наркотичні засоби виготовляються штучно шляхом хімічних реакцій і в природі не зустрічаються. До них належать: метадон (фенадон), метопон; меткатіон (ефедрон), нікокодин, порациметадол, фенамін, фентаніл, ЛСД (діетиламід лізергінової кислоти), тилідин та ін. На сьогодні існує досить велика кількість різноманітних видів синтетичних наркотиків [11, с. 9-33].

Напівсинтетичні наркотичні засоби виробляються з природного алкалоїду шляхом простої трансформації [11, с. 482]. До них відносять: героїн, дезоморфін, дигідроморфін, гідрокодон, гідроморфон, етилморфін, кодеїн, кодоксим, нікокодин, оксиморфен та ін.

Важливим критерієм поділу наркотичних засобів є спосіб їх виготовлення (вироблення), за яким усі вони поділяються на наркотичні засоби (а) кустарного виготовлення (виробляються в підпільних лабораторіях або в побутових умовах) і (б) промислового виготовлення, призначеного для легального обігу [10, с. 526]. Такий поділ має практичну значимість, оскільки дозволяє встановити особливості їх походження, що сприяє визначенню оперативного-розшукових заходів і слідчих дій.

Наркотичні засоби також можуть бути поділені залежно від особливостей впливу на організм людини. Щодо цього їх необхідно поділяти на:

1) психостимулюючі засоби (психостимулятори), які зменшують психічну депресію, почуття втоми, сонливості й підвищують розумову працездатність. До них відносять: екстазі, ефедрон, кокаїн тощо. За кордоном їх інколи називають "fast killers" ("швидкими вбивцями") через їх шкідливість для здоров'я [10, с. 525, 526];

2) галюциногени (психодіелептики), що викликають розлади сприйняття у вигляді відчуттів чи образів, які мимоволі виникають без реального подразника (об'єкта). Загальною рисою, що відрізняє їх від інших видів наркотичних речовин, є їх властивість змінювати сприйняття, настрій, характер мислення людини. До цих наркотиків належать: ЛСД, препарати коноплі, кетамін, циклодол, псилоцибін і мескалін [11, с. 5, 6];

3) психоседативні засоби, які в терапевтичних дозах мають призводити до заспокоєння. Їх поділяють на (а) нейрорептики і (б) транквілізатори;

4) снодійні і седативні (заспокійливі) засоби, що викликають стан сну, посилюють процеси гальмування, знищують підвищену подразливість;

5) речовини-інгаланти, до яких належать деякі речовини побутової хімії.

Наркотичні засоби залежно від можливостей обігу поділяються на: а) наркотики, обіг яких заборонено; б) наркотики, обіг яких обмежено; в) рослини, які містять наркотичні засоби, обіг яких допускається для промислових цілей [12]. Окрім цього, всі наркотики можна поділити на ті, що передбачені Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, і ті, що не передбачені ним. За розмірами вони бувають невеликими великими й особливо великими.

Список літератури: 1. Бандурка С.А., Слинько С.В. Наркомафия: уголовно-правовые средства борьбы: Учеб. пособ. – Х.: Ареис, 2001. – 320 с. 2. Баячев В.Г. Расследование преступлений, связанных с изготовлением синтетических средств организованными группами. – М.: ВНИИ МВД РФ, 1995. – 48 с. 3. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – 334 с. 4. Битенский В.С., Херсонский Б.Г., Дворяк С.В. и др. Наркомания у подростков. – К.: Здоров'я, 1989. – 216 с. 5. Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення: Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. – К., 1998. – Т. 10. 6. Відомості Верховної Ради України. 6. Закон України "Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів" // Відомості Верховної Ради, 1995. – №10. – Ст. 60. 7. Кицур А.П. Деякі проблеми сучасної практики боротьби з незаконним обігом наркотиків // Пробл. боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою. – К.: Проблеми людини, 1999. – Т. 18. – С. 366-368. 8. Колесниченко А.Н., Коновалова В.Е. Криминалистические характеристики преступлений: Учеб. пособ. – Х.: Юрид. ин-т, 1985. – 92 с. 9. Кримінальний кодекс України: Наук.-практ. коментар / За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Вид. 3-тє, перероб. та допов. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2006. – 1148 с. 10. Курс криміналістики: В 3-х т. – Т. II: Криміналістическая методика: Методика расследования преступлений против личности, общественной безопасности и общественного порядка / Под ред. О.Н. Коршуновой и А.А. Степанова. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. – 639 с. 11. Наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори: Словник-довідник для працівників правоохоронних органів / Уклад.: Г.П. Петюнін, А.М. Полях, В.Ю. Шенітько. – Х.: Право, 2006. – 96 с. 12. Настільна книга слідчого: Наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів / М.І. Панов, В.Ю. Шенітько, В.О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Вид. Дім "Ін Юре", 2007. – 720 с. 13. Пинаев А.А. Курс лекцій по Общей части уголовного права. – Кн. 1: О преступлении. – Х.: Харьков юрид., 2001. – 290 с. 14. Словарь по уголовному праву / Отв. ред. А.В. Наумов. – М.: Изд-во БЕК, 1997. – 686 с. 15. Судбно-медичинська експертиза: Справочник для юристів.

– М.: Юрид. лит., 1985. – 320 с. **16.** *Шевчук В.М.* Методика розслідування контрабанди і проблеми теорії та практики: Монографія. – Х.: Гриф, 2003. – 278 с.
17. *Шепітько В.Ю.* Криміналістика: Енцикл. словник (укр.-рос. і рос.-укр.). – Х.: Право, 2001. – 552 с.

Надійшла до редакції 26.11.2007 р.